

373.3(07)

B 43

Міністерство освіти України
Інститут змісту і методів навчання
Криворізький державний педагогічний інститут

**ВИКЛАДАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ**

Навчальний посібник

В и п у с к 3

Київ - 1998

ФОРТЕПІАННІ ЧАРІВНОСТІ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

"дитячий альбом" М.Б.Степаненка в навчально-виховному процесі

/ В.В.Белікова, О.А.Белікова /

В історії розвитку національного музичного мистецтва твори для дітей завжди займали особливе місце. Поряд з обробками українських народних пісень та танців вітчизняні музиканти весь час продовжували традиції композиторів західної Європи / К.Дебюссі, Р.Шумана /, росії / П.Чайковського, С.Прокоф'єва, Г.Свїрїдова / у створенні дитячих музичних циклів. Прикладом такого продовження і є "дитячий альбом" для фортепіано М.Б.Степаненка.

У зв'язку з тим, що творчість М.Б.Степаненка ще не знайшла свого всебічного висвітлення в музикознавчій літературі доцільно зупинитися на творчості сучасного майстра музичного слова і зробити необхідний аналіз вибраних нами фортепіанних мініатюр.

Вперше "дитячий альбом" для фортепіано М.Б.Степаненка був опублікований у 1980 році у видавництві "Музична Україна". Маленькі мініатюри одразу ж набули поширеної популярності. Останнє викликало потребу повторного друкування циклу. У 1987 році було здійснене друге видання "дитячого альбому" разом з такими фортепіанними творами для дітей, як: маленька сюїта "про звірів", Сонатина № 1 фа мажор; українська сонатина № 2 ля мінор; варіації на українську тему; Козачок та іншими опусами.

Виходячи із значимості "дитячого альбому" М.Б.Степаненка для формування духовного світу учнів I - IV класів, їх світоглядного, національно-патріотичного життєвої позиції, кожному учителю варто сприйняти серцем благословенні твори збірки.

Фортепіанний цикл "Дитячий альбом" М.Б.Степаненка має десять п'єс. Всі вони програмні і мають такі назви /крім третьої/:

1. Перший пролісок,	6. Український танець,
2. Дяльковий танець,	7. Веселка,
3. Етюд,	8. Експромт,
4. Скривдили,	9. Вечірня мелодія,
5. Дразнилка,	10. Взимку на трійці.

Аналізуючи твори "Дитячого альбому" М.Б.Степаненка варто зосередити увагу на розгляді:

— тонального та динамічного розвитку твору;

- метро-ритмічної основи п'єси;
- музичної форми мініатюри;
- структурних особливостей мелодики фортепіанних п'єс альбому.

Пропонуємо увазі вчителя аналіз п'яти мініатюр, які, на нашу думку, можуть зайняти достойне місце в музично-педагогічному репертуарі і будуть використані на уроках музики. Якоюсь особливою музичною підготовкою для розуміння, усвідомлення і сприйняття фортепіанних чарівностей м.Б.Степаненка учителі не треба шукати, слід просто мати добре серце, -- і все стане зрозумілим.

Відкриває альбом п'єса - "Перший пролісок", - яка написана в тональності ре мажор. Загальний темп -- *Moderato*. Метро-ритмічна основа п'єси розвивається у чотирьохдольному розмірі. Музична форма -- період. Він складається з двох речень. Перше речення за своєю змістом може бути визначеним як розповідальне. Друге речення починається у верхньому регістрі.

ПЕРШИЙ ПРОЛІСОК

ПЕРВЫЙ ПОДСНЕЖНИК

Moderato

The image shows a musical score for two pieces. The top system is for 'Перший пролісок' (Moderato) and the bottom system is for 'Первый подснежник'. Both are in 4/4 time and D major. The first system includes a piano part with dynamics *p* *dolcissimo* and *pp*, and a right-hand part with dynamics *p*. The second system continues the right-hand part with dynamics *p*. The score includes various musical notations such as slurs, accents, and fingerings.

На фоні спокійного коливання восьмих нот в лівій руці здійснюється помірний рух головної мелодичної лінії в правій руці. Така побудова музичної тканини утворює враження легкого подиху. А у слухача може з'явитися образ маленької чарівної квіточки, яка тільки-но пробивається крізь м'який пухнастий сніг. Лагідне, ласка-

ве весняне сонечко ніжно торкається кожного її листочка.

Загальна динаміка п'єси розвивається від *p* до *pp*. Аналіз мелодичної основи мініатюри можна пов'язати з її інтонаванням /мається на увазі певна музична підготовка учнів четвертих класів /. Інтонація даної мелодичної лінії, подібно хоровому звучанню потребує м'якого кантиленного звуковедення. Саме для цього композитор використовує термін *dolcissimo*. Кожна мелодична фраза розвивається не єдиною безперервною лінією, а складається з маленьких елементів мелодики -- субмотивів. Додаємо, що субмотиви поєднуються між собою завдяки використанню нотних /репетиційних/ повторів, виконання яких само по собі утворює незручності. Інтервальний склад мелодичної лінії будується з терції, кварт, секст, октав -- інтервалів, які розташовані таким чином, що значно посилюють сприйняття домінантової та тонічної функцій. Для відтворення співучого звуку автор пропонує вживати в акомпанементі пряму та запізнюючу педаль.

У передостанньому такті твору композитор знову проводить основний мелодичний наспів, що робить музичну форму п'єси цілотною та завершеною.

Багато, щоб учитель мав записи виконання творів "дитячого альбому" М.Б.Степаненка, але й при їх відсутності, може сам програти, припустимо, другу п'єсу циклу "Ляльковий танець", навіть запросити студента музично-педагогічного факультету, чи учня старших класів музичної школи, які і залюбки, і з натхненням та певною професійною майстерністю виконають музичну сценку мрійливого перетвілення дитини засобом лялькового танцю.

Друга мініатюра альбому -- "Ляльковий танець" -- написана в тональності одноіменного мінору -- ре мінору. Загальний рух п'єси викладен в темпі *Moderato*. метро-ритмічна структура танцю розгортається у двудольному розмірі. Музична форма мініатюри утворюється з двох речень, які по своєму висловлюванню являють собою закінчену музичну форму -- період.

Відтворюючи танцювальні рухи /стрибки, кружляння /, композитор будує мелодичну лінію. Вона починається 16-ми нотами, які вдало чергуються з вісімками та четвертними нотами з акцентами.

Спринмаючи перше речення мелодії, досвідчений слухач може зразу ж почути в музиці і дрібну "доріжку", і граціозне притуплення.

ЛЯЛЬКОВИЙ ТАНЕЦЬ

КУКОЛЬНИЙ ТАНЕЦЬ

Moderato

senza ped.

В середній частині мініатюри розвиток мелодичного лінійного продовжують секвенції в лівій руці, які будуються на основній мелодичній фразі.

Відтворюючи образ казкового танцюючої ляльки, композитор вдало підсилює виконавський штрих: *staccato* та акцент під лігюю. Виконувати *staccato* та акцент необхідно м'яко, "граючись".

Як кожний танцюрист, лялька захопилась своїм танцем. В кінці мініатюри основна мелодична фраза звучить і в правій і в лівій руках. лялька ніби хоче показати все своє вміння. Але це все ж таки тільки лялькова танцюристка, а не жива людина. І нового подиху вистачає лише закінчити свій моторний танець.

Динамічна лінія п'єси розвивається від *mp* до *pp*, а закінчується "ляльковий танець" на *pp*, залишаючи у слухача образ тендітного казкового іграшки.

Навіть недосвідчений учитель початкових класів у четвертій п'єсі відчує абсолютно нові мотиви, нову музичну тему, звукове забарвлення і навіть тональну окраску. Саме через те учитель мусить і своїх учнів "завести у фортепіанні чарівності" і ошастливити дитячий слух новим баченням музичного тканини.

Четверта п'єса - "Скрижали" - написана в тональності ля мінор, метро-ритмічна основа витримана в розмірі дві чверті. Музична форма її — період, який складається з двох речень по вісім тактів. Темп п'єси позначений *Moderato*.

Мелодична лінія мініатюри складається з двох основних субмотивів. Перший утворюється з чотирьох восьмих нот і двох четвертих нот, а другий період складається з двох половинних нот та двох четвертих нот, що звучать в лівій руці. Перший субмотив носить виключно мелодичну функцію, а другий субмотив виконує функцію гармонічної основи.

Друге речення відрізняється від першого речення тим, що мелодика його повністю переноситься з правої руки в ліву. Другий

субмотив наповнюється акцентами на половинних нотах. Виникає враження, наче дитину дійсно скравдили. Та свою обіду вона повинна переносити наодинці.

СКРИВДИЛИ

ОБИДЕЛИ

Moderato

The musical score is written for piano in 2/4 time, marked 'Moderato'. It consists of two systems of music, each with a treble and bass staff. The key signature has one sharp (F#). The first system is titled 'СКРИВДИЛИ' and the second 'ОБИДЕЛИ'. The score includes various musical notations such as slurs, accents, and dynamic markings like 'p' (piano). There are also some handwritten-style markings like 'Red.' and '*' below the notes.

Якщо перші дві мініатюри можна причислити до казкового світу дитини, останні дві п'єси пов'язані з відтворенням яскравих почуттів дитини, які виникають у неї під час її зустрічі з Природою.

Дев'ята мініатюра - "Вечірня мелодія" - це кращий зразок ліричного п'єси "дитячого альбому". Бувають хвилини, коли людина / чи то доросла, чи то маленька / тільки з Природою відверта.

Саме таку ліричну розповідь композитор відтворює в цій яскравій і в одночас тендітній мініатюрі.

Передостання мініатюра вражає своєю мелодикою, яка є творчою знахідкою композитора. Вона проводиться тільки в правій руці. А в лівій руці /на протязі перших семи тактів/ звучать акорди на всю довжину кожного такту. Акорди виконуються арпеджіато, що дуже нагадує звучання арфі. Підтримуються акорди запізнюючою педаллю. На наш погляд це чудова, вражаюча знахідка музиканта. Такий показ мелодики дозволяє повністю зосередити увагу слухача на її розвитку, відчутти кожний її новий подих

ВЕЧІРНЯ МЕЛОДІЯ

ВЕЧЕРНЯ МЕЛОДИЯ

Andante

The first system of the musical score is for the piece 'Вечірня мелодія'. It consists of two staves: a treble clef staff for the right hand and a bass clef staff for the left hand. The time signature is 12/8. The tempo is marked 'Andante'. The right hand part begins with a melodic line in the first measure, followed by a series of chords in the second and third measures, all under a single slur. The left hand part consists of three measures of chords, each marked with a pedaling symbol 'Ped.' and an asterisk '* Ped.'. The dynamic marking 'mp' is placed in the first measure of the right hand.

The second system of the musical score continues the piece 'Вечірня мелодія'. It consists of two staves. The right hand part continues the melodic line from the first system, with a slur over the first two measures. The left hand part consists of three measures of chords, each marked with a pedaling symbol 'Ped.' and an asterisk '* Ped.'.

The third system of the musical score continues the piece 'Вечірня мелодія'. It consists of two staves. The right hand part continues the melodic line. The left hand part consists of three measures of chords, each marked with a pedaling symbol 'Ped.' and an asterisk '* Ped.'. The dynamic marking 'p' is placed in the second measure of the right hand.

Мініатора "Вечірня мелодія" викладена у тричастинній формі, в тональності ля мінор. Композитор пропонує загальний темп *Andante*. Але слухаючи розвиток усієї п'єси, стає зрозумілим, що темп не повинен відтягуватися. Кожна мелодична фраза сприймається як висловлювання, що сповнене новим емоційним подихом.

Якщо в першій частині мелодика відповідає, скоріш, споглядальному характеру, то в середній частині вона наповнюється глибоким внутрішнім підтекстом.

Динаміка п'єси розвивається від *p*, *mp* до *f*. А в кульмінаційному моменті автор раптово пропонує застосувати динаміку *mp*, а не *f*, що ще раз підкреслює "інтелегентність" ліричного висловлювання.

The image shows a musical score for a piece titled "Evening Melody". It consists of two systems of music, each with a treble and bass staff. The first system has three measures. The first measure has a treble staff with a melodic line and a bass staff with a chordal accompaniment marked with an asterisk and "ped.". The second measure has a treble staff with a melodic line and a bass staff with a chordal accompaniment marked with an asterisk and "ped.". The third measure has a treble staff with a melodic line and a bass staff with a chordal accompaniment marked with an asterisk and "ped.". The second system has three measures. The first measure has a treble staff with a melodic line and a bass staff with a chordal accompaniment marked with an asterisk and "ped.". The second measure has a treble staff with a melodic line and a bass staff with a chordal accompaniment marked with an asterisk and "ped.". The third measure has a treble staff with a melodic line and a bass staff with a chordal accompaniment marked with an asterisk and "ped.". The score includes dynamic markings such as *cresc.*, *f*, and *mp*, and tempo markings such as *rit.* and *т. 15*.

m. s.

p

p a tempo

* *ped.*

* *ped.*

* *ped.*

* *ped.*

* *ped.*

* *ped.*

* *ped.*

В інтонаційному плані мелодична лінія п'єси досить складна. Розвиваючись в розмірі 12/8, що по-своєму продовжує і розвиває музичні зразки романтичного напрямку, мелодична лінія утворюється з таких інтервалів: секунди, терції, квінти, октави. До цього додам, що вказані інтервали використовуються в мелодичних фразах, що рухаються і вгору і вниз, доповнюючи один рух другим.

Особливістю мелодики даної п'єси є затримання руху-подиху на четвертій вісімці майже в кожному такті більше ніж звучання довжиною четвертої ноти. А в тактах 2, 4, 6, 10, 12, 14, 18, 20-му довжина вісімки збільшується до половинної ноти з крапкою.

В кульмінаційній фразі композитор вдало поєднує декілька засобів музичної виразності, а саме: акцент під лігєю / т. 15 /, динаміка *mp* після *f*, використання на першій долі такту ноти мі третьої октави довжиною половинної ноти з крапкою, після якої вісімки в мелодичній тканині виконуються на *1/2*. Кульмінаційний момент в мініатюрі підкреслюється ще одним особливим засобом музичної виразності — використання діапазону в чотири

октави між правою та лівою руками. Все разом надає кульмінації "Вечірньої мелодії" хвилюючу чарівність та глибоку значимість / такт 15 /.

Як відомо, сучасний учитель початкових класів повинен бути не лише високо кваліфікованим фахівцем, а і глибоко інтелектуальною, інтелігентною особистістю, пристрасним борцем за які душі, які наповнювалися б справжніми коштовностями. Так мініатора "Взимку на трійці", яка триває всього одну хвилинку в репертуарі світової класики для дітей посідає одне з найважливіших місць, подекуди випереджаючи славетних, бо є суто національною по формі, по змісту, по призначенню і покликанню. Позапрограмовий твір М.Б.Степаненка "Взимку на трійці" в душах молодших школярів, часом, здійснив набагато більше, ніж це зможуть вдіяти уже стереотипні твори.

Остання десята п'єса - "Взимку на трійці" - закінчує весь фортепіанний цикл "дитячого альбому". Ця мініатора ще раз нагадує слухачеві про чарівний світ, який в новорічну ніч приносить кожній дитині довгожданий подарунок. Таким подарунком для слухачів композитор залишив останню мініатюру. Під її звучанням можна швидко прогхатися яскравим морозним днем, проспівати заливхатську, запальну пісню / середня частина мініатюри/:

Музична партитура першого системного зразка. Права рука грає акорди, ліва — ритмічний бас. Темп *Allegro*.

Мініатюра має тричастинну форму, розвивається в тональній мініор, у двудольному розмірі. В темпі *Allegro* школярі легко почують дзвін бубонців, що дзвенять на трійці коней / вони відтворені в партії правої руки/. Бубонці дзвенять перед піснею і після неї, вказуючи недосвідченому подорожньому свій довгий шлях мандрування

Музична партитура другого системного зразка. Динаміка змінюється від *p* до *pp*.

Таким чином, музична культура кожної нації, як і загальнолюдська — інтернаціональна культура, завжди відігравала велику роль в житті людини, наповнюючи її величезним духовним змістом, надихуючи на активну творчу діяльність. З огляду на це музична культура як особливий компонент цілісного універсального людського культури, є незамінною формою соціалізації людини. Вона регулює її зв'язки в оточуючому світі, сприяє самоутвердженню особистості. Відображаючи в музичних творах кращі людські ідеали, музична культура у всі часи та епохи возвеличувала в особистості людський початок, активно впливала на гуманізацію людського середовища, сприяла динамічному соціальному прогресу.

Адресувачи учителям початкових класів славетний "Дитячий альбом" М.Б.Степаненка, що тут досліджений вперше, слід акцентувати:

- самобутні і ніжні твори М.Б.Степаненка у дитини молодшого шкільного віку формують складні естетичні почуття натхнення від дотику до прекрасного;
- мініатюри для фортепіано М.Б.Степаненка вводять учнів початкових класів у світ національного музикування і прямо та опосередковано підносять юну особистість до національного самосвідомості;
- неповторні фортепіанні п'єси М.Б.Степаненка закладають у свідомості наймолодших школярів стійкі бажання творчого пошуку і самовираження, постійне прагнення відчувати прекрасне, чарівне і самобутнє безпосередньо в національній музиці.

То ж, відроджуючи національну школу незалежної України, кожен учитель мусить шукати і відроджувати в житті музичні перлини національного скарбниці духовності.